

LATVIJAS ZINĀTNU AKADEMĪJAI – 50

HRONIKA

1946. GADS

Ar 1946. gada 7. februāra Latvijas Tautas Komisāru Padomes lēmumu nodibina Latvijas PSR Zinātnu akadēmiju, apstiprina tās statūtus, struktūru, īstenos locekļus: J. Endzelīnu, M. Kadeku, A. Kalniņu, A. Kirhenšteiņu, A. Krūmiņu, P. Lejiņu, P. Nomali, J. Peive, P. Stradiņu, E. Štālbergu, A. Šmidts, A. Upīti un P. Valeskalnu, un korespondētāloceklus: J. Bumbieru, M. Miķelsonu, A. Pelši, P. Rizgu un K. Straždiņu.

14. februāra pilnsapulcē ievēl ZA Prezidiu: prezidents — P. Lejiņš, viceprezidents — M. Kadeks, akadēmīkis sekretārs — J. Peive, Prezidijs loceklis: A. Kirhenšteins, A. Krūmiņš, A. Šmidts un P. Valeskalns.

6. marītā ZA pilsnapule apstiprina akadēmijas nodajus ar zinātniskās pētniecības institūtiem:

— Dabas zinātnu, medicīnas un lauksaimniecības zinātnu nodaļa (akadēmīkis sekretārs A. Šmidts) — Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūts (direktors P. Stradiņš), Mikrobioloģijas institūts (direktors A. Kirhenšteins), Uztrūki institūts (direktors A. Šmidts), Geoloģijas un ģeogrāfijas institūts (direktors M. Kadeks), Purvu zinātņu institūts (direktors P. Nomalis), Augsnes zinātņu un zemkopības institūts (direktors J. Peive), Zootehnikas un zoohigienas institūts (direktors P. Lejiņš), Mežsaimniecības problēmu institūts (direktors A. Kalniņš).

— Sabiedrisko zinātnu nodaļa (akadēmīkis sekretārs P. Valeskalns) — Vēstures un materiālās kultūras institūts (direktors K. Straždiņš), Valodas un literatūras institūts (direktors A. Upīts), Ekonomikas institūts (direktors J. Bumbiers).

— Tehnisko zinātnu nodaļa (akadēmīkis sekretārs A. Krūmiņš) — Arhitektūras un celtniecības institūts (direktors E. Štālbergs).

1. aprīlī ZA Prezidijs, turpinot organizēšanas darbus, nodibina — Fizikas un matemātikas institūtu (direktors N. Brāzma), Enerģētikas un mašīnbūvniecības institūtu (direktors L. Hunhens), ķīmijas institūtu (direktors A. Ieviņš).

Ar LPSR Ministru Padomes 3. maija lēmumu akadēmijai atļauj dibināt lauku laboratoriju Jelgavas aprīņķa Jaunsvīrlaukas pagasta saimniecībā «Skangaļi» ar 24 ha kopplatību.

Saskaņā ar Latvijas PSR Austākās Padomes prezidijs 29. maija dekrētu Latviešu tautas dzejnieka Jāņa Raiņa literāro fondu pārdēvē par Latvijas tautas dzejnieka Jāņa Raiņa muzeju un nodod LPSR Zinātnu akadēmijas rīcībā.

Ar 5. jūnija LPSR Ministru Padomes lēmumu Zinātnu akadēmijai nodod šādas zinātniskas iestādes: Zemes bagātību pētniešanas institūtu, Misiņa bibliotēku un Valsts Vēsturisko bibliotēku, lai uz tās bāzes organizētu LPSR ZA Fundamentālo bibliotēku.

Ar 5. jūnija LPSR Ministru Padomes lēmumu darbu uzsāk LPSR ZA Terminoloģijas komisiju.

Ar 20. jūnija PSRS Ministru Padomes rīkojumu Zinātnu akadēmijai no LVU nodod Seruma institūtu, Latviešu valodas un literatūras institūtu, Vitamīnu un hormonu institūtu un Vēstures institūtu.

Ar 15. jūliju LPSR ZA Fundamentālo bibliotēku iekļauj to bibliotēku skaitā, kuras saņem obligāto bezmaksas eksemplāru no visiem PSRS iznākošiem iespēdarbiem.

26. septembra ZA Pilnsapulcē ievēl Frici Blumbahu par LPSR Zinātnu akadēmijas goda loceklī.

Ar LPSR Ministru Padomes 20. decembra rakstu Zinātnu akadēmijai nodod Vitamīnu un hormonu fabriku.

No 20. līdz 23. decembrim notiek LPSR Zinātnu akadēmijas pirmā zinātniskā sesija.

26. decembra ZA pilnsapulce nolej reģistrēt pie Zinātnu akadēmijas PSRS D. J. Mendeljeva vārdā nosauktā ķīmiķu biedrības nodaju.

1947. GADS

1. aprīlī LPSR Ministru Padome nodod ZA Mežsaimniecības problēmu institūtam Bolderājas mežķīmijas rūpniču jaunu tipu gāzes generatoru ierīču pētniecības un konstruēšanas darbiem.

25. aprīlī Misiņa bibliotēkā iekārto Jāņa Misiņa istabu-muzeju sakarā ar viņa 85. dzimšanas dienas atceri.

25. augustā Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecība paraksta iespiešanai žurnāla «Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas vēstis» pirmo numuru.

23. oktobrī Pūres dārzkopības izmēģinājumu saimniecību iekļauj LPSR Zinātnu akadēmijas sistēmā.

1948. GADS

22. februārī Zinātnu akadēmija un Latvijas valsts universitāte rīko svinīgu aktu sakarā ar PSRS Zinātnu akadēmijas korespondētāloceklā, LPSR Zinātnu akadēmijas īstena loceklā, LPSR Nopelnīem bagātā zinātnes darbinieka profesora Jāņa Endzelīna 75. dzimšanas dienu.

8. aprīlī ZA Prezidijs apstiprina nolikumu par Zinātnu akadēmijas aspirantūru.

2. septembrī notiek ZA Pilnsapulce sakarā ar Vissavienības Ļeņina vārdā nosauktās lauksaimniecības zinātnu akadēmijas sesijas lēmumiem, kas pieņemti pēc akadēmīka Lisenko referāta «Par stāvokli bioloģijas zinātnē», kurā pieņem lēmumu pārkārtot darbu bioloģijas un lauksaimniecības profila institūtos un attīstīt turpmāk Mičurina, Viljamsa un Lisenko teorijas.

11. un 12. oktobrī rīko kopīgu Zinātnu akadēmijas, Latvijas valsts universitātes un Latvijas lauksaimniecības akadēmijas zinātnisku sesiju par progresīvās bioloģijas zinātnes attīstību.

2. decembra ZA Prezidijs sēdē apstiprina nolikumu par LPSR Zinātnu akadēmijas arhīvu. Izveido Zinātnu akadēmijas kori.

1949. GADS

12. maija ZA Prezidijs sēdē sabiedrisko zinātnu nodalas akadēmīkis sekretārs P. Valeskalns ziņo, ka LPSR ZA uzņemta par Politisko zināšanu un zinātnu popularizēšanas biedrības kolektīvbiedru.

18. augusta ZA Prezidijs sēdē pieņem lēmumu par J. Broces «Monumente» materiālu izdošanu.

1. septembrī ZA Prezidijs sēdē pieņem lēmumus par Purvu zinātņu institūta reorganizēšanu par ZA Meliorācijas zinātniskās pētniecības institūtu un Pēteriekū un Pēterlauku izmēģinājumu staciju pārņemšanu no LPSR Lauksaimniecības ministrijas un to nodošanu ZA Meliorācijas institūtam.

15. decembra ZA Prezidijs sēdē nolej apvienot J. Raiņa muzeju ar ZA Valodas un literatūras institūtu.

1950. GADS

26. janvārī pie ZA nodibina Vissavienības ģeogrāfiju biedrības Latvijas PSR filiāli.

20. un 21. oktobrī ZA Valodas un literatūras institūts rīko sesiju par Stālīna zinātniskajiem darbiem valodniecībā.

15. novembrī ZA Dabas, medicīnas un lauksaimniecības zinātnu nodaļa savā sesijā apspriež LPSR ZA institūtu uzdevumus sakarā ar akadēmīku T. Lisenko rakstu «Par akadēmīka V. Viljamsa agronomisko mācību».

NEREALIZĒTIE PROJEKTI

«Lai nostiprinātu Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas materiālo un saimniecisko bāzi, Latvijas PSR Ministru Padome nolej:»

1. Uzlīkt par pienākumu Rīgas pilsētas izpildkomitejai (b. A. Deglavam):

a) divu mēnešu laikā piešķirt Latvijas PSR Zinātnu Akadēmijai piemērotus zemes gabalus Rīgā Akadēmijas galvenās ēkas un institūtu ēku būvei;»

(No Latvijas PSR Ministru Padomes lēmuma «Par Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas materiālās un saimnieciskās bāzes nostiprināšanu» 1947. gada 8. oktobri)

*

Latvijas PSR Ministru Padome nolej:

1. Noteikt Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas ēku kompleksa kopējo celtniecības apjomu 165 tūkst. m².

2. Uzskaitīt par mērķtiecīgu pirmajā kārtā veikt celtniecību sekojošu Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas institūtu izvietošanai:

fizikas un matemātikas,
enerģētikas un mašīnbūvēs,
ķīmijas,
arhitektūras un celtniecības,
zootehnikas un zoohigienas,
augsnēs zinātņu un zemkopības,
mežsaimniecības problēmu,
meliorācijas.

Kopējais pirmās kārtas celtniecības apjoms — 81 tūkst. m².

3. Uzdot Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejai (b. Deglavam):

a). rezervēt zemes gabalu «Cītadeles» rajonā (nākamajā Republikas laukumā), kuru nav aizņēmušas kara resora ēkas, šī lēmuma 2. punktā minēto institūtu ēku (Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums «Par Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas ēku kompleksa celtniecību Rīgā», 1951. gada 17. janvāri.)

TĀ GADĀS...

«Uz ZA prezidenta P. Lejiņa jautājuma, kamēdē viņa rīcībā nodotais auto pēc ņsa brauciena atkal vairāk nedēļu jāremontē, atbild ZA Lietu pārvadnieks J. Vecvagars. Ar minēto auto pirms tā nodošanas ZA prezidenta rīcībā nobraukti pavisam 47.000 km, kārtīgs remonts mašīnai vajadzīgs. Šoferis šinā lietā nebūtu vairojams.

Pēc pārņemšanas ZA ar prezidenta auto nobraukti 400 km. Tagad nosakidro, vai šīnā attālumā neietilpst neatļauji braucieni. (..)

Apspriež jautājumu, vai pielaižama vecāko u. c. zinātnisko līdzstrādnieku pieņemšana bez pabeigta augstskolas izglītības.

(No LPSR ZA prezidijs protokola 1946. g. 3. aprīlī)

* * *

«(..) ZA prezidents P. Lejiņš:

a) nolasa LK(b)P Kirova rajona komitejas sekretāra b. Azāna apsveikumu sakarā ar Stālīna prēmijas piešķiršanu ZA īstena loceklī A. Šmidam un A. Kalniņam un Mežsaimniecības problēmu institūta sektora vadītājam S. Hilleram;

b) informē ZA prezidijs, ka minēto Stālīna prēmijas laureātu godināšanas mītiņā viņš nevarēja piedalīties, jo paziņojumu par šo sarīkojumu pārpratuma dēļ saņēmis 40 minūtes pēc mītiņa sākuma. (..)»

(No Latvijas PSR Zinātnu akadēmijas prezidijs sēdes protokola 1951. gada 22. marītā)

(No LZA Centrālā arhīva)

PIRMIE PIECI GADI

Citadelē, taču šis nodoms netika īstenots, gan pēckara grūtību dēļ, gan, it īpaši, PSRS militāristu (Baltijas kara apgabala) resoru pretestības dēļ, jo tie nevēlējās atstāt ik izdevīgo Cītadeles rajonu pašā Rīgas sirdī.

Neatkarīgi no šiem un arī ciemti apstākļiem, arī no zināmās deformācijas Stālīna režīma laikā, tomēr jāatzīst, ka Zinātnu akadēmijas un tās institūtu dibināšana savā ziņā bija liels progress Latvijas zinātnu attīstībā un Latvijas intelektuālā potenciāla saglabāšanā un pilnveidošanā dzimtenē. [Neatrodot savu spēju pielietojumu pašu mājās, daudzi aicinotu uz citām PSRS pilsētām, kur apstākļi zinātnes attīstībai būtu labvēlīgāki.] 1945. gada oktobrī apspriedē Tautas komisāru padomē pie Viļa Lāča, kur sprieda par šīs Zinātnu akadēmijas izveidošanu, dzimtenē palikušie zinātnieki no sirds apsveica šo nodomu kā jau sen ioloju latviešu zinātnieku ieceru īstenojumu. Tas izskanēja pirmā prezidenta lauksaimniecības zinātnieka Paula Lejiņa, medīķa Paula Stradiņa, mežzinātnieka Arvīda Kalniņa un vecā astrofizika Frīča Blumbaha runās.

Tā kā 60—70% ievērojamā latviešu zinātnieku tajā laikā aīradās trimdā, tad LZA dibināšanu varētu uzskaitīt par Latvijā palikušo zinātnieku ievērojamas konsolidācijas faktoru.

Vēl lielākā mērā tas ir sakāms par pirmo LZA pētniecības piecgadu plānu, kas tika sastādīts 1946. gada vasarā un izdots atsevišķā paprāvā grāmatā. Tur ietvertās anotācijas patiešām atbilda Latvijas attīstības aktuālajām vajadzībām un rādija, ka Latvijā joprojām ir liels zinātnisks potenciāls.

Diemzīl, vairums šo ieceri netika toreiz īstenotas un daudzus no iecerēto darbu autoriem tūvākajos gados skāra Stālīna represijas. Daudzi desmiti tika atlaisti no darba, daži arestēti un izsūtīti, citi tika pakļauti pazemojošām kritikas un paškritikas kampaņām, kas tika vērstas pret medīķi Paulu Stradiņu, valodnieku Jānis Endzelīnu, grāmatniecības vēsturnieku Kārli Egli, folkloristu Jāni Alberfu Jansonu, agrofiziķi Jāni Apsīti, fiziologu Anatoliu Zubkovu, matemātiķi Nikolaju Brāzmu, fiziki Ludvigu Jansonu u. c.

Neraugoties uz šiem spaidiem, daudzu zinātnieku neplūnīgiem pazemojumiem un darbu sašaurinājumiem, zinātnieki Latvijā tomēr turpināja attīstīties.

JĀNIS STRADIŅŠ

Starp citu, jau akadēmijas sākumā 1947.—1951. g. bija paredzēts uzcelt akadēmijai īpašu ēku kompleksu

LATVIJAS ZINĀTNES PADOMĒ

STARPTAUTISKO PASĀKUMU FINANSĒJUMS 1995. GADĀ

[6. pielikums]
Turpinājums. Sākumu skat. «Z. V.» Nr. 11, 14, 15, 16.

Nr. p.k.	Organizācija	Projekta nosaukums, izpildītāji	Piešķirtais finansējums, Ls
2. Starptautisku konferenču rīkošana			
1. Latvijas Medicīnas Akadēmija	Starptautiska konference «Medicīnas vēsturnieki — amatori un profesionāļi» (janv. 1996, Rīga). J. Zaļkalns	600	
2. LU, Botānikas un ekoloģijas katedra	Starptautiska konference «Radiofrekvenču elektromagnētiskā starojuma iedarbība uz organismiem» (1994—95, Skrunda). V. Balodis	500	
3. Piedalīšanās starptautiskās konferencēs			
1. LU Mikrobioloģijas un biotehnoloģijas institūts	Starptautiskās sadarbības ar Dienvidjilfandes Universitātes Centru darba grupas sanāksme (1995. g. decembris, Dānija). M. Beķers	300	
2. LZA Neorganiskās ķīmijas institūts	XIV zinātniski tehniskā konference «Izstrādājumu iegūšanas tehnoloģija un konstrukcijas no nemetāliskiem materiāliem» (17.—18.10. 1995, Obniņška, Krievija). Ē. Palčevskis	100	
3. LU Matemātikas un informātikas institūts	7. Eiropas Imitācijas Modelēšanas simpozijs (26.—28.10. 1995, Vācija). Dz. Tomsons	290	
4. LU Fizikas un matemātikas fakultāte	Zviedrijas Fizikas biedrības rīkota starptautiska konference (9.—11.11.1995, Upsala, Zviedrija). M. Auziņš	200	
5. LU Biomedicīnas pētījumu un studiju centrs	Starptautiska konference «International conference of Health Consequences of the Chernobyl and Other Radiological Accidents» (20.—23.11.1995, Ženēva). R. Brūvere	250	
6. RTU Mehānikas fakultāte	XII Starptautiskais seminārs «Tehniskās diagnostikas metodes un līdzekļi» (23.—28.10.1995, Ukraina). A. Okss	50	
7. LZA Fizikas institūts	Starptautiskā ģeobioloģu konference (6.—12.10.1995, Puchberga, Austrija). I. Kalniņš	120	
8. Latvijas Vēstures institūts	Konference «No viduslaiku līdz nacionālajai armijai» (26.—27.10.1995, Toruņa, Polija). Ē. Jēkabsons	80	
9. Latviešu valodas institūts	I Baltijas reģiona valstu toponīmikas eksperetu saits (26.—27.10.1995, Tallina). O. Bušs, L. Balode	100	
10. LZA Neorganiskās ķīmijas institūts	Zinātniskā sesija KZA fizikālās ķīmijas un tehnoloģijas neorganisko materiālu nodajā (1.—2.11.1995, Maskava). B. Purīņš	80	(2 personām)
12. RTU Automātikas un skaitlošanas tehnikas fakultāte	«Nordic MATLAB Conference» (31.10.—01.11.1995, Stockholm). P. Misāns	145	
13. LU Mikrobioloģijas un biotehnoloģijas institūts	EUREKA Environmental Biotechnology Brokerage Event projekta dalībnieku sanāksme (23.—24.11.1995, Briselē). M. Rukliša	300	
14. Filozofijas un socioloģijas institūts	UNESCO Ģenerālā Asambleja (Novembris, 1995, Parīze). A. Tabuns	450	
4. Starptautiskā sadarbība			
1. LU Latvijas Vēstures institūts	Ungārijas Zinātnu Akadēmijas Etnogrāfijas Institūta apmeklējums, lai iepazītos ar Ungārijas etnogrāfijas pētniecības problēmām (1995. g. 11, Ungārija). L. Dumpe	150	
2. LZA Kodolpētniecības Centrs	Starptautiskie līgumi par projektu izpildi 1995. gadā: 2.1. «Neutronu fundamentālo īpašību pētīšana» (P. Prokofjevs).	200	
3. RTU Ķīmijas tehnoloģijas fakultāte, Akmens materiālu konservācijas un restaurācijas centrs	2.2. «Pāru-pāru telūra kodolu un nepāra volframa kodolstruktūras pētīšana» (M. Balodis).	120	
Stažēšanās Lietuvas Materiālu restaurācijas centrā sadarbības programmas ietvaros (30 dienas). (D. Bajāre, A. Vanags)			
I. KNĒTS, Latvijas Zinātnes padome psiekšēdētājs, akadēmīkis			

J. ŽAGARS, Dr. phys.

QUO VADIS?

ASTRONOMIKO PĒTĪJUMU PERSPEKTĪVAS MŪSDIENU LATVIJĀ*

Pirma varētu saukt par finansēšanas avotu problēmu. Lai to formulētu, apskatīsim teorētiski iespējamos zinātnes finansēšanas avotus, un tādu ir trīs. Nacionālais finansējums no valsts budžeta un nacionālām zinātnes atbalsta fondiem. Finansējums no kooperācijas un zinātniski tehniskās sadarbības. Finansējums no ārzemēm un starptautiskiem zinātnes atbalsta fondiem. Taisnības labad jāpiebilst, ka īstienībā finansēšanas avoti ir tikai divi, jo pasaules praksē ir pieņemts, ka kooperāciju un zinātniski tehnisko sadarbību valsts arī apmaksā **no nacionālām avotiem**. Mūsu priekšstati par šo, kā neatkarīgu avotu radušies humpulai psiholoģijas gaisotnē. Ja mēs to laikus paši nesaprātīsim, mums tas tiks (un jau tiek) atgādināts. Zinātnes uzturēšana Latvijā patiesi nav tēvoča Sema pienākums, vai lai tas sauktos Sora fonda vai kādā citā vārdā. Tādā investīcijas zinātnei var nākt vai nu no valsts, vai ārzemēm, un to konkrētā forma varbūt nemaz nav tik svarīga. Daudz svarīgāk ir atcerēties, ka tas, kurš maksā, arī pasūta mūzikā. Tādēj ir vienkārši naivi gaidīt investīcijas no ārzemēm tādu pētījumu veikšanai, kuru rezultātā Latvija iegūtu industriālās tehnoloģijas, kas jau tu Latvijas precēm izkonkurēt investētāvalsts preces pasaules tirgū. Domāju, ka defalizētā izvērst šo jaufājumu nav nepieciešams. Atzīmēšu tikai, ka vēl lielākā mērā tas aificēcas uz pētījumiem, kuriem var būt arī militāra rakstura pielietojumi. Bet tādu modernu tehnoloģiju nav mazums.

Otro problēmu grupu nosacīti sauksim par **kritiskā apjoma** grupu. Formulējot tās, var teikt, ka investīcijas zinātnē var tikt efektīgi izmantotas (neatkarīgi no veida, kā tās tiek realizētas) vienīgi tad, ja tās ir lie-

lākas par noteiktu **kritisko apjomu**. Tā minimālo līmeni tās laika periodā nosaka nepieciešamība atjaunot zinātnisko aparātu un mēriekārtu kopumu (ieskaitot morāli novecojušo iekārtu nomaiņu) un iegādāties materiālus tā vai cīta pētījuma veikšanai. Tālāk perspektīvā, veicot lietišķos pētījumus, parādās nepieciešamība veikt paralēlus fundamentālus pētījumus, bez kuriem pirmie var izrādīties mazefektīvi vai bezrezultatīvi. Līdztekus jāgatavo augstākās kvalifikācijas speciālistus šo pētījumu veikšanai un ieviešanai, un arī tas prasa noteiktas investīcijas, kuru apjoms atkarīgs ne tikai no pētījumu apjoma, bet arī rezultātēm.

Lai atrisinātu minētās un, iespējams, arī citas ar zinātnes finansēšanu saistītās problēmas, nepieciešams nopietns darbs valstiskā līmeni. Jāaicina, ka mūsu valstī ir joti vajadzīgs **katrā talantīga zinātnieka darbs**. Uz mužķīgo jaufājumu, ko dod jūsu zinātnē Latvijai, ir pavism nemuļķīga atbilde. Ja valsts neprot izmanto savu zinātnieku darbu, neprot pieļelot savu intelektuālo potenciālu, tas ir valsts vadītāju un ierēdnū nepielikātā darba rezultāts. Ja valsts neprot realizēt savas **stratēģiskas prioritātes**, par to nav atbildīgi zinātnieki, bet tie, kam par šī darba (ne)veikšanu ar likumu paredzēts nebūt ne frūcīgs atalgojums.

Tādā Latvija var atļauties efektīvas un ekonomiski pamatojas investīcijas zinātnē, no kurām saprātīgos terminos gūstami arī laicīgi labumi. Vēl vairāk, investīcijām zinātnē un izglītībā ar orientāciju uz mūsdienām industriālām tehnoloģijām **darbos un nevis vārdos** jākļūst par mūsu valsts stratēģisku prioritāti, ja jau nākošā gadījuma sākumā negribam redzēt Latviju mazaffīsto valstu bezcerīgajā sāmē.

Un tā mēs esam nonākuši pie nākošā jaufājuma...

4. VAI LATVIJAS VALSTS VĒLAS NODARBOTIES AR ZINĀTNI?

Ar humora izjūtu apveltīts ierēdnis varētu atbildēt: **Nu protams, ka vēlas, tikai, ja tas neko nemaksā.** Par nozīmi jāsecina, ka šis mūsu valstij nebūt ne smieklīgais jautājums, tiek risināts pilnīgā saskaņā ar minēto atbildi, neskaitot uz to, ka izglītība (un ar to nedalāmi saistītā zinātnē) pasludinātas par vienu no galvenajām valdības prioritātēm. Taču vārdi mūsu sabiedrībā, diemžēl, visai bieži atšķiras no darbiem...

Vairākums Eiropas valstu, patiesi vēloties nodrošināt savu sabiedrību ar labumiem, ko spēj dot augsti tehnoloģiska rāzošāna, nākušas pie secinājuma, ka ir lietderīgi investēt zinātniskajos pētījumos ap 2% no nacionālā kopprodukta (Francija — 2,42%, Somija — 2,18%), Japāna (3,05%) un Zviedrija (3,14%) atļaujas vēl vairāk, jo ievērojamas investīcijas novirza kosmisko tehnoloģiju īstrākai apguvei un ieviešanai rāzošānā. Japāna realizē nacionālu kosmisko programmu, bet Zviedrija rākēšu poligons Kirunā arvien vairāk sāk atgādināt īstu kosmodromu. Neatpalikt cēnšas arī Austrumeiropas valstis Ungārija (1,1%) un Čehija (1,4%), kaut arī tām ir lielas ekonomiskās grūtības vietas sfērās. Jau minētās **kritiskais apjoms** šajās valstīs tiek nodrošināts un zinātnē pilda savu sociālo funkciju sabiedrībā. Un šķiet tikai divas Eiropas valstis investē zinātnē mazāk par 0,4% nacionālā kopprodukta — tās ir Albānija un Latvija (0,38%). Lieki pierādīt, ka zinātnē pie šādām investīcijām funkcionēt nespēj un savu sociālo funkciju sabiedrība nepilda. Situācija ar Latvijas zinātni kopumā atgādina slimnieku reanimācijas palātā, kuram vēl tiek pārnesta bezdarbība un nespēja aktīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Kā pie mēru minēšu jaunveidojamo Venispils Starptautisko radioastronomijas centru, kura darbībai šogad atvēlēti 23, bet reāli saņemti tikai 9 tūkstoši latu. Šie līdzekļi ir nepietiekami pat kvalitatīvas objekta apsardzes nodrošināšanai.

Analīzējot izveidojušos situāciju, ir loģiski nonākt pie jautājuma, vai Latvijas valsts patiesi nespēj atrašties līdzekļus investīcijām zinātnē un augstākajā izglītībā, nemot vērā valsts grūto ekonomisko stāvokli. Taču, pat pie labākās vēlesānās, šāda, mazspēja nav pārliecinoša. Divi procenti no nacionālā ienākuma nevar sašķobīt valsts ekonomisko stāvokli. Tie nesasāda pat mazu daļu no ekonomisko afēru un nozīegumu apjoma, ar kuru aprakstiem pilnas vai visas avīzes. Taču valsts tādēļ nav beigusi pastāvēt. Netrūkst piemēru arī ne mākulīgi izliefotiem valsts līdzekļiem (kaut vai robežu fortifikāciju ar Igauniju un Lietuvu). Vai līdzīgus jaufājumus lētāk nebūtu bijis risināt ar politiskām un diplomātiskām metodēm, sekojot izglītofu speciālistu (zinātnieku) rekomendācijām? Tādējādi atsaucies uz grūto ekonomisko stāvokli nav pārliecinošas un jāsecina, ka nevēlēšanās veikt investīcijas zinātnē ir politisks lēmums, ar visām no tā izrietosām sekām. Es negribētu šeit analizēt šī politiskā lēmuma cēlonus, jo jaufājums nebūt nav vienkāršs, tikai atzīmēt, ka katrs politisks lēmums ir liela atbildība tautas un valsts priekšā. Ar tā ekonomiskajā un sociālajām sekām mūsu sabiedrība sadursies jau tuvāko 4—5 gadu laikā. Ir pilnīgi loģiski, ka turpinot realizēt minēto **politisko lēmumu**, Latvijas zinātniskais potenciāls tiks neatgriezeniski zaudēts (zinātniskās aparātūra morāli un fiziski novecos, zinātnieki izklīdīti pa pasaulei). Ir jābūt joti naivam cilvēkam, lai cerētu, ka to izdosies atjaunojot ar nākošo **politisko lēmumu** tad, kad Latvija būs ar pieri ieskrējusi iepriekšējā **politiskā lēmuma** radītajā stikla sienā.

5. VAI UN KĀ VAR NOVĒRST «SMADZENU AIZPLOŠANU» NO LATVIJAS?

Mēs jau pieskārīmies zinātnes nefunkcionēšanas dažiem ekonomiskajiem aspektiem. Taču šai problēmai ir arī **sociālais aspekts** ar ne mazāk nopietnām konsekvenčēm. Jau šodien augstskolas un zinātniskās iestādes saduras ar paaudžu nomaiņas problēmu: nemot vērā zemo atalgojumu, nav jauniešu, kas atrastu par iespējamu veltīt savu mūžu zinātnei. Vidējais paaudzēs pētnieki bieži zinātnei var atjaunoties veltīt tikai vajās brīžus starp dažādiem maizes darbiem. Sabiedrībā tiek izjaukti nepieciešamā intelektuālā aprīce, pazeminās izglītības līmenis un, visslikākais, degradējas sociālo vērtību sistēma. Katrs inteliģents cilvēks, bez šaubām, apzinās šīs kopsakarības, taču mēs laikam neesam sevi piešķiroši apgrūtinājuši, lai to daritu zināmu visiem.

Astronomijai (un arī zinātnē kopumā) Latvijā ir vairākas nākošnes iespējas. Visloģiskākā būtu, pildīt savu sociālo funkciju sabiedrībā, palīdzot attīstīties un nostiprinot rāzošanu ar modernām tehnoloģijām, gatavojot kvalificētus speciālistus dažādām mūsu dzīves sfērām. Otra, kaut arī grūti realizējama iespēja, ir pildīt ārvalstu finansējus pasūtījuma darbus šo valstu interešēs. Parasti gan šādi pasūtījumi nemēdz būt ilgtīši, jo par neadekvātu samaksu investors nereti mēģina iegūt nesamērīgi daudz informācijas, tāpēc t.s. «now how», kas vēl ir mūsu rīcībā. Taču, saprātīgi strādājot, profams, ir iespējams organizēt arī ilgsfošu un rezultatīvu zinātnisko sadarbību. Trešā iespēja ir realizējama visviegлāk, taču tā ir arī vispostašākā Latvijas intelektuālajam potenciālam — emigrācija, lai gūtu iespēju strādāt savā specialitātē. Šis ir joti nopietns jaufājums, tādēļ gribu pakāvēties pie tā mazliet vairāk. Jāņem vērā to apstākli, ka problēmas atrast darbu ārzemēs ir tikai viduvējas kvalifikācijas zinātniekiem. Labākajiem šādu problēmu nav, vīnus labprāt pieņem gandrīz visur. Latvijas astronomijai ir liela pieredze šajā jomā, kaut arī emigrācijas cēloni nereti bija ar politisku nokrāsu. Profesors S. Vasilevskis ASV strādā par Līkas (vienas no lielākajām Savienotajās Valsīs) observatorijas vicedirektoru. Profesors S. Slaučītās joprojām ir lielā cīņā Laplatas universitātes observatorijā un viņa skolnieki sastopami vai visur pasaulei. Profesors E. Leimanis ar saviem fundamentālajiem darbiem astronomijā un mehānikā vairojis Britu Kolumbijas universitātēs Vankūverā godu. Es apbrīnoju Lendas universitātes profesora D. Dravīņa autoriatīti Zviedrija Karaliskajā Zinātnīpā akadēmijā. Profesors O. Sovers sīrādā pie ASV kosmisko programmu izpildēs Kalifornijas tehnoloģiskajā institūtā, un vēl, un vēl. Ne katram zināms, ka stratēģiski svarīgo kaujas operāciju gaisa radiokontroles sistēmu AVACS ASV bru

ATVADU VĀRDI

1995. gada 1. novembrī noslēdzies ilggadējais Latvijas Vēstures institūta zinātniskās līdzstrādnieces, vēstures zinātņu doktores Martas Ābolīnas mūžs.

Marta Ābolīna dzimusi 1898. gada 1. decembrī Rīgā. 1932. gadā beigusi Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes vēstures nodoju. Darba gaitas sākusi vēl pirms studijām kā Tautas Padomes, Satversmes Sapulces un Saeimas stenogrāfiste, tad — stenogrāfijas nodojas redaktore. Pēc Saeimas atlaišanas darbojās «Jaunāko Ziņu ārzemju informācijas nodoļā». Kopš 1946. gada līdz aiziešanai pensijā 1979. gadā bija Latvijas Vēstures institūta zinātniskā līdzstrādniece.

Martas Ābolīnas zinātniskais mantojums ir šķietami neliels. Viņa nodarbojusies ar Matīšu draudzes vēsturi 17. gadsimtā, Ziemeļu kara un Vidzemes zemnieku vēsturi 18. gs., par ko publicēti vairāki apjomīgi raksti. Viņas ieguldījums tomēr ir ievērojams, ja atceramies, ka Marta Ābolīna ir praktiski visu Jāņa Zusa darbu pierakstītāja, redīgētāja un, kas jo nozīmīgāk — veikusi viņa darbam nepieciešamo arhīvu materiālu pētniecību un atlasi. Jāpiemin darbs pie Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas, kur Marta Ābolīna bija Latvijas vēstures nodojas zinātniskā sekretāre, darbs pie «Feodālās Rīgas». Netiecoties pēc skaļas atzinības, viņa strādāja precīzi, ar augstu atbildību sajūtu, ko vēlējās sagaidit arī no citiem kolēgiem.

Ar dzīļu cienu Martu Ābolīnu atcerēsies viņas kolēgi un visi, kas viņu pazina.

LU Latvijas Vēstures institūta vārdā
MUNTIS AUNS,
Viduslaiku vēstures nodojas vadītājs.
Dr. hīst.

LATVIJAS MATERIĀLU PĒTĪŠANAS BIEDRĪBAS KERAMIĶU AKTIVITĀTES

Latvijas Materiālu pētīšanas biedrības (LMPB) 1995. gada aprīlī tika uzņemta Eiropas Keramikas biedrība (E.Cer.S.).

Zinātnieku grupa no Latvijas oktobra sākumā piedalījās E.Cer.S. IV konferencē Itālijā. Pirmajā dienā notika E.Cer.S. padomes sēde, kur LMPB pārstāvēja Dr. inž. L. Bērziņa. Visu padomes darba grupu — izglītības, izdevniecības, zinātniski pētnieciskās, rāzošanas — vadītāju atskaitēs un nākotnes plānos nepārprotami prioritāra loma tika ierādīta sadarbībai ar nacionālām un internacionālām materiālu biedrībām. Tika reģistrēts no Latvijas puses zinātniski pētnieciskās grupas vadītājam prof. R. Freer izteiktais priekšlikums 1997. gada pavasarī Latvijā rīkot tematisku konferenci «Mūsdienu keramiskie materiāli rietumu—austrumu skātījumā».

Izdevniecības grupas vadītājs prof. R. Brook izteica priekšlikumu Latvijai nākotnē piedalīties izdevniecības grupas darbā un aktīvāk publicēties žurnālā «Journal of the European Ceramic Society».

Arī izglītības grupas vadītājs prof. J. Desmaison aicina Latvijas studentus un jaunos zinātniekus piedalīties «EUROFORUM» darbā, kurš notiek ik pa diviem gadiem un domāts speciāli jauno zinātnieku izglītībai. EUROFORUM-96 notiks Ungārijā no 4. līdz 6. septembrim.

Āloji vēlama ir Latvijas iespēja efektīvi izmantot informācijas tīklu WWW, kur atsevišķā lappusē tiks dota informācija par visām E.Cer.S. aktivitātēm.

Nākošās piecas dienas pagāja akīvā konferences darbā. Sēdes notika no rīta līdz vakaram 15 sekcijās un katru dienu vismaz 4 sekcijās paralēli. Līdztekus konferencei darbojās «Tematiskās zonas» izstāde, kur E.Cer.S. nodoļā bija arī LMPB stends. Šajā stendā varēja saņemt informāciju par LMPB struktūru un keramikas pētniecību Latvijā. Interesenti varēja iegādāties arī to institūtu un laboratoriju prospektus, kuri izrādīja vēlēšanos piedalīties šajā stendā. Tā bija bagātīga informācijas izstāde ne tikai par Eiropas, bet arī par Austrālijas, Japānas, Amerikas, Korejas, Ķīnas un citu valstību izglītību, zinātni un rāzošanu keramikas nozarē.

Plašs bija stends par pētniecības un izglītības programmām, kādas eksistē vai ir plānotas un kurās savu vietu var atrast arī keramiku.

Jaunums E. Cer.S. darbā bija «Studentu runu» konkurs, kur piedalījās studenti un doktorandi ar saviem referātiem. Starpvalstu žūrija vērtēja ne tikai referāta zinātnisko devumu, bet arī lektora mākslu, referāta izklāstu t.i. sabalansējumu starp ievadu, problēmas nostādnī, risinājumu un rezultātu, kā arī zīmējumu mērķiecīgu izvēli un kvalitāti. Pēc pirmās kārtas iespēju piedalīties šajā konkursā izcīnīja RTU Silikātu institūta doktorante E. Pētersone. Viņa izpelnījās arī bezmaksas piedalīšanos konferencē ar uzturu un naktīm. Arī finālā mūsu doktorante atzinīgi tika novērtēta.

Sajā forumā Latvija tika pārstāvēta ar sešiem stenda un vienu lasāmo referātu, kurš tika nolasīts «Biokeramikas» simpozijā. Kopumā: 2 — biokeramikā, 3 —

VALSTS EMERITĒTAIS ZINĀTNIEKS

(Turpinājums no 1. lpp.)

emeritēto zinātnieku padome, kura veic pretendētu atlasi izdalītās kvotas ietvaros, vadoties no kārtības un kritērijiem, ko nosaka valdības apstiprinātais nolikums. Lūk, kādi ir šie noteikumi.

Tiesības izvirzīt pretendētu Valsts emeritētā zinātnieka nosaukuma piešķiršanai ir Latvijas Zinātņu akadēmija, Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmija, valsts akreditēto universitātu (augstskolu) un zinātnisko iestāžu padomēm, domēm, senātēm, kā arī mācību un zinātnisko iestāžu kopsapulgām. Lēmumu par izvirzīšanu pieņem, atklāti balsojot, ar balsu vairākumu. Par pieņemto lēmumu tiek informēts pats pretendents.

Valsts emeritētā zinātnieka nosaukuma pretendents vai viņu rekomendējošā organizācija iesniedz Valsts emeritēto zinātnieku padomei sekojošus dokumentus:

1. rekomendējošās organizācijas lēmumu;

2. pretendenta autobiogrāfiju (curriculum vitae) vienā lapas apjomā;

3. zinātnisko darbu sarakstu, atsevišķi uzrādot zinātniskās monogrāfijas.

Šo sarakstu var aizstāt publicēta bibliogrāfija, kas papildināta ar pēdējo darbu sarakstu;

4. publicēto mācību grāmatu un metodisko līdzekļu sarakstu;

5. pretendenta vadībā izstrādāto zinātnisko disertāciju un to autoru sarakstu;

6. starptautisko organizāciju sarakstu, kuru darbā pretendents piedalās.

Savukārt pamatkritērijs, lai klūtu par Valsts emeritēto zinātnieku, ir habilitētā zinātņu doktora grāds. Tādēļ, ja pretendents, arī būdams profesors, nav izstrādājis un aizstāvējis disertāciju habilitētē doktora grāda iegūšanai, viņš nevar iegūt Valsts emeritēto zinātnieka nosaukumu. Tālāk Valsts emeritēto zinātnieku padome pie pretendentu atlases nem vērā:

— Latvijā ieviestas nozīmīgas izstrādes;

— vai ir zinātniskā skola, kuru pārstāv sagatavoti zinātņu doktori;

— patentus un pārdomas licences;

— augstu cītējamības indeksu;

— sarakstītās monogrāfijas vai/un mācību grāmatas;

— publikācijas starptautiskos žurnālos;

— ilgstoši sekmīgi vadītu lielu zinātnieku kolektīvu (universitātē, institūtā, laboratorijā).

Retos gadījumos vienam pretendentam būs piemērojami pilnīgi visi augšminētie kritēriji. Arī daži no tiem var padarīt zinātnieku par valstī un starptautiski atzītu autoritāti.

Valsts emeritēto zinātnieku kvotas un kalendāros termiņus dokumentu iesniegšanai katru gadu nosaka Valsts emeritēto zinātnieku padome un publicē tos ne vēlāk kā divus mēnešus leprieķā «Zinātnes Vēstnesī».

Lēmumu par valsts emeritētā zinātnieka piešķiršanu var aiztīt Ministru kabinets par nodarītu morālu vai materiālu kaitējumu valsts interesēm.

Arī domā par nākošo E.Cer.S. konferenci Francijā 1997. gada jūnijā un pateicībā Latvijas Zinātņes padomei, Sorosa Fondam Latvijā, kā arī līguma partnerim Fridriha-Aleksandra Erlangenes Universitātei par finansiālu atbalstu,

Dr. inž. LĪGA BĒRZIŅA

P. S. Tuvāku informāciju par konferences darbu, turpmākajām konferencēm, kā arī iepazīties ar konferences rakstu krājuma četriem sējumiem — «Biokeramika», «Keramikas kultūras mantojums», «Pārkājumi un saiņi», «Elektrokeramika» var iegūt pie LMPB pārstāvēs E.Cer.S. Dr. inž. L. Bērziņas RTU Biomateriālu zinātniski pētnieciskā laboratorijā Āzenes ielā 14, 246. telpā, tālrunis 6262111.

QUO VADIS?

(Turpinājums no 3. lpp.)

visku vārdu un uzvārdu... Vai tiešām šie zinātnieki nebūtu bijuši vajadzīgi un noderīgi Latvijai? Vai tiešām, lai nonāktu pie šādas domas, vēl pāris desmitiem Latvijas gaišāko prātu jādodas prom no dzīmēnes, parasti uz neatgriešanos? Vai beidzot nav pienācis laiks atjēgties pajautāt QUO VADIS LATVIA?

Nekur pasaule zinātnieki nepamet dzimteni, ja vien viņiem ir normāli apstākļi darbam un kaut cik pienācīgs atalgojums, kas lauj uzturēt gimeni un nespiež nodarboties ar blakus darbiem izfikas nodrošināšanai. Zinātnei ir jāvar veltīt visu mūžu, tā prasa lielu garīgo koncentrāciju. Tādēļ ar to nav iespējams nodarboties pa valas brīžiem darbam un sadzīvei nepiemērotos apstākļos. Te ir pateikts viss, ko nepieciešams nodrošināt, lai apturētu un novērstu «smadzeņu aizplūšanu» svešumā. Neviens no mums negaida, ka Latvijas valsts tuvākajos gados mums spēs nodrošināt tādu pat atalgojumu kā, teiksim, ASV. Mēs saprotam arī, ka mūsu laboratorijas un observatorijas vēl ilgi nebūs tādas kā mūsu rietumu kolēgiem. Taču mēs gribam un spējam strādāt Latvijas labā.

Redkolēģijas vadītājs akadēmikis Ēvals Mugurevičs.

Redkolēģijā: akadēmikis Mārtiņš Bēkers, akadēmikis Juris Ekmanis, LZA goda locekls Jānis Graudonis, doc. Elmars Beķeris, doc. Zigrīda Goša, Oskars Martinsois.

Redakcija: Rīga, Turgeņeva ielā 19. Tālr. 212706.

Valsts emeritētajam zinātniekam tiek izdots diploms un krūšu nozīmīte.

Diplomu pasniedz Latvijas Zinātņu akadēmijas kop-sapulcē.

Sākotnēji uz 1996. g. Ministru kabinets ir izdalījis kvotu 10 Valsts emeritētēm zinātniekiem.

Protams, atlaist ne simts un vairāk nestrādājošo pensionāru, habilitēto zinātņu doktoru skaita 10 visatbilstošākos pretendentus ir grūts uzdevums. Tāpēc svarīgi izveidot kompetentu un objektīvu Valsts emeritēto zinātnieku padomi. Valdības noteikumos par šo padomi ir teikts sekojošais.

Padomes sastāvā ir 15 padomes locekļi. Padomē tiek ieķauti pa vienam pārstāvim no Izglītības un zinātnes ministrijas, Labklājības ministrijas un Finansu ministrijas, četri locekļi no Latvijas Zinātņu akadēmijas: prezidents un pa vienam no katrās Zinātņu akadēmijas nodajām; viens habilitētās doktors no Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas un septiņi habilitēti zinātņu doktori no augstskolām — to skaitā: viens no Latvijas Universitātēs, viens no Rīgas Tehniskās universitātēs, viens no Latvijas Lauksaimniecības universitātēs, viens no Latvijas Medicīnas akadēmijas; no pārējām augstskolām kopā — trīs, kurus ievēl augstskolu rektoru padome.

Par padomes locekļiem ministriju pārstāvus nozīmētie attiecīgās ministrijas valsts sekretārs; Zinātņu akadēmijas pārstāvju ievēlens Senāts; Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas pārstāvju — prezidijs, bet augstskolu pārstāvju — augstskolu senāti.

Padomes sastāvu apstiprina izglītības un zinātnes ministrs uz četriem gadiem. Padomes priekšsēdētāju un viņa vietnieku ievēl padome. Padomes priekšsēdētāju vada padomes sēžu darbu.

Valsts emeritēto zinātnieku padomi nolemts sāsādīt tuvākajā laikā, lai 1996. g. sākumā pirmie pretendenti sanemtu šo augsto Valsts nosaukumu.

Valsts emeritēto profesoru ienāšanu augstskolā atbrīvos vietas jaunajiem profesora līmeni sasniegumiem zinātniekiem. Tātad tas ir arī savlaicīgs paaudžu maiņas nodrošināšanas priekšnoteikums.

Valsts emeritētā zinātnieka statusa noteikšana ir tikai pats sākums ceļā uz sociālās netaisnības novēršanu mūsu sabiedrībā attiecībā uz radošo inteleģenci. Tas ir nepiedodami, ka izcili cilvēki, kas, nežēlojot spēkus un veselību, savu mūžu veltījuši Latvijas valstīs labā, gaivojot augstas kvalifikācijas speciālistus, risinot nozīmīgas fautsaimniecības, veselības aizsardzības vai kultūras problēmas, nesot pasaule Latvijas vārdu ar zinātniskiem atklājumiem, aizejot pensijā sanem tikpat cik dīkdienis vai nodzēries deģenerāts. Cerēsim, ka jaunais parlaments un valdība turpīnā uzsāktā celu intelektuālā darba faisnīgā novērtēšanā un samaksā, domājot arī par šo cilvēku cienu vecumdienu nodrošinājumu.

M. BĒKERS,
LZP un LZA darba grupas vadītājs,
akadēmikis

DISERTĀCIJU AIZSTĀVĒŠANA

1995. gada 14. decembrī plkst. 11.00 Latvijas Lauksaimniecības universitātes Meža fakultātē (Jelgavā, Akadēmijas 11) 42. auditorijā notiks LLU Mežiņu un Inženierzinātņu nozares Habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēde, kurā izskaitās

JURA OŠLEJA
disertāciju «Edafiskie un salnu nosacījumi egļu plātīciju kultūrā» ierīkošanā kūdreņos» mežzinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai.

Recenzenti: prof. Dr. h. bi